

УДК 37.01,04:535.6

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2024.1.8>**Сергій ЛЯШЕНКО**

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу,

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», serguaocean@gmail.com

ORCID: 0009-0008-8686-1624

**СОЦІОКОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

У статті досліджується внесення феномену мовної особистості до предметної сфери соціальної філософії, що дозволяє виявити нові погляди на вивчення сутності особистості. У контексті нашого дослідження важливим є питання про релевантність поняття «мовна особистість» феномену «особистість» як об'єкта соціально-філософської рефлексії. Звісно ж, концепт «мовна особистість», що охоплює сутність особистості як носія здатності до мови, дозволяє узагальнити уявлення про особистість як носія мови (мов), національної картини світу та культурно зумовлених стереотипів мовної поведінки. Саме таке розуміння мовної особистості відображено у дефініції Е. Паніткової, яку ми вважаємо найбільш відповідною для цього дослідження: «Суб'єкт, потенційно чи актуально включений у взаємодію з іншими учасниками мовленнєвої комунікації, який засобами мови реалізує осмислення, концептуалізацію світу, комунікацію з іншими індивідами, а також самореалізацію тими засобами, які притаманні: 1) людській мові взагалі; 2) конкретній (національній) мові, мові національних меншин; 3) мові цього індивіда».

Досліджуючи соціально-філософську сутність мовної особистості, основний інтерес являє структура прагматичної характеристики мовної особистості, виокремлена Ю. Карауловим, яка включає у себе три параметри: мотиваційний, когнітивний і функціональний. Центральним елементом є мотивація, природа якої може трактуватися по-різному. Аби не заглибоватися в це питання, хотілося б пригадати низку тверджень теорії мотивації О. Леонтьєва і її розвитку Д. Леонтьєвим, методологічно значущих для подальшого осмислення дискурсу як виду соціальної дії. Визнання у загальній структурі мовної особистості такого інтеграційного елемента, як ціннісно-смілова картина світу, дозволяє несуперечливо пояснити, яким чином можлива єдність мовної особистості при тому розмаїтті дискурсів, яке виражає різні сторони соціального буття носія мови. Дійсно, залученість мовної особистості до виконання різних соціальних ролей не руйнує її цілісність. Це пов'язано з наявністю у структурі особистості екзистенційного ядра – уявлення про сенс життя, що впливає на вибір життєвих цінностей, ідеалів, установок.

Наукова новизна. Проте у розглянутих моделях мовної особистості соціальність є вихідним постулатом, приймається як дане. Це припущення, цілком доречно в межах лінгвістичного або психологічного напрямів, вимагає додаткового обґрунтування у разі розгляду проблеми формування мовної особистості у соціально-філософській перспективі. Людина стає мовною особистістю в міру розвитку мовних здібностей. Наявність їх у індивіда як носія мови є необхідною, але не достатньою передумовою становлення мовної особистості. Онтологічну підставу для її актуалізації утворює мовна спільнота, до якої входять такі соціальні константи, як культура, мова та комунікація. Перетин двох сфер буття – інтерсуб'єктивності і життєвого світу окремого Я – задає способи їх взаємодії як єдності процесів інтеграції і диференціації, єдності колективного та індивідуального.

Ключові слова: когнітивний параметр, структура мовної особистості, проблематика екзистенціалізму, конкретні мовні особистості.

Sergii LIASHENKO. SOCIOCOMMUNICATIVE APPROACH OF THE LINGUISTIC PERSONALITY IN THE MODERN WORLD

The article investigates the introduction of the phenomenon of linguistic personality into the subject area of social philosophy, which allows us to reveal new views on the study of the essence of personality. In the context of our study, the question of the relevance of the concept of "linguistic personality" to the phenomenon of "personality" as an object of social and philosophical reflection is important. Of course, the concept of "linguistic personality", which encompasses the essence of a personality as a carrier of language ability, allows us to generalize the idea of a personality as a speaker of a language (languages), a national picture of the world and culturally determined stereotypes of linguistic behavior. This understanding of the linguistic personality is reflected in the definition of E. Panitkova, which we consider to be the most appropriate for this study: "A subject potentially or actually involved in interaction with other participants of speech communication, who by means of language realizes comprehension, conceptualization of the world, communication with other individuals, as well as self-realization by means inherent in: 1) human language in general; 2) specific (national) language, language of national minorities; 3) the language of this individual". In studying the socio-philosophical essence of the linguistic personality, the main interest is the structure of the pragmatic characteristic of the linguistic personality, identified by Yu. Karaulov, which includes three parameters: motivational, cognitive and functional. The central element is motivation, the nature of which can be interpreted in different ways. In order not to go deeper into this issue, I would like to recall a number of statements of the theory of motivation by A. Leontief and its development by D. Leontief, which are methodologically significant for further understanding of discourse as a type of social action. The recognition of such an integrative element as the value-semantic picture of the world in the general structure of the linguistic personality allows us to explain in a consistent manner how the unity of the linguistic personality is possible given the variety of discourses that express different aspects of the social life of the native speaker. Indeed, the involvement of a linguistic personality in the performance of various social roles does not destroy its integrity. This is due to the presence of an existential core in the personality structure – the idea of the meaning of life, which influences the choice of life values, ideals, and attitudes.

Scientific novelty. However, in the considered models of linguistic personality, sociality is the initial postulate, taken for granted. This assumption, which is quite appropriate within the linguistic or psychological fields, requires additional substan-

tiation when considering the problem of language personality formation from a socio-philosophical perspective. A person becomes a linguistic personality as he or she develops linguistic abilities. Having them as a native speaker is a necessary but not sufficient prerequisite for the formation of a linguistic personality. The ontological basis for its actualization is formed by the language community, which includes such social constants as culture, language and communication. The intersection of two spheres of existence – intersubjectivity and the life world of the individual self – sets the ways of their interaction as a unity of processes of integration and differentiation, the unity of the collective and the individual.

Key words: cognitive parameter, structure of the linguistic personality, problems of existentialism, specific linguistic personalities.

Актуальність проблеми. Мотив провокує діяльність, вказуючи, що саме потрібно суб'єкту впевний момент і визначаючи «зону цілей». Принципово важливим є розведення мотивів-стимулів, що спонукають інтерес (в цьому разі до вчинення комунікативного акту), і змістотворчих мотивів, що мають особистісний сенс і, відповідно, надають сенс дії. Оскільки спонукальна і змістотворна функції мотиву тісно пов'язані, виникає потреба введення поняття «якість мотивації», тобто характеристика того, якою мірою мотивація узгоджується з глибинними потребами і особистістю загалом.

Когнітивний параметр, за Ю. Карауловим, є набором характеристик, що відповідають за формування внутрішнього світу мовної особистості в процесі накопичення індивідуального пізнавального досвіду. До найбільш значущих з них можна віднести знання комунікативних кодів, що дозволяють адекватно сприймати отриману інформацію та реагувати відповідно докомунікативної установки, здатність спостерігати за своєю мовною свідомістю; адекватно оцінювати когнітивний потенціал співрозмовника [2, с. 98].

Мета статті. Функціональний параметр можна описати трьома характеристиками, що визначають ступінь комунікативної компетентності мовної особистості. До них належать: практичне володіння вербальними й невербальними засобами мовлення для реалізації потенційних властивостей процесу комунікації; вміння варіювати комунікативні засоби залежно від зміни комунікативної ситуації; конструювання дискурсу відповідно до норм вибраного комунікативного коду та правил мовного етикету. Нагальна потреба в більш узагальненому, філософському погляді на природу мовної особистості відображена вже у працях М. Бахтіна у 20-х роках минулого століття.

Виклад основного матеріалу. Запропонована М. Бахтіним інтеграційна програма вивчення особистості носія мови ґрунтувалася на ідеї синтезу філології, психології та філософії. Відзначаючи обмеженість власне лінгвістичних досліджень, він запропонував як фокус вивчення людини-мовця – смислові відносини у самому висловлюванні, між висловлюваннями, а також відносини вислов-

лювань до дійсності і до того, що говорять особі (автору). Такий підхід мав сприяти, за висловом Бахтіна, подоланню «прірви між мотивом вчинку і його продуктом». Залишаючись у межах теорії діалогу автора і героя твору, М. Бахтін увів важливе поняття «ціннісно-сміслова картина світу», яке в майбутньому дозволило розширити концептуальні горизонти трактування мовної особистості, ввівши в нього екзистенційний аспект – зміст особистісного існування [1, с. 256].

Визнання у загальній структурі мовної особистості такого інтеграційного елемента, як ціннісно-сміслова картина світу, дозволяє несуперечливо пояснити, яким чином можлива єдність мовної особистості при тому розмаїтті дискурсів, яке виражає різні сторони соціального буття носія мови. Дійсно, залученість мовної особистості до виконання різних соціальних ролей не руйнує її цілісність. Це пов'язано з наявністю у структурі особистості екзистенційного ядра – уявлення про сенс життя, що впливає на вибір життєвих цінностей, ідеалів, установок.

Проте у розглянутих моделях мовної особистості соціальність є вихідним постулатом, приймається як дане. Це припущення, цілком доречно в межах лінгвістичного або психологічного напрямів, вимагає додаткового обґрунтування під час розгляду проблеми формування мовної особистості у соціально-філософській перспективі. Людина стає мовною особистістю в міру розвитку мовних здібностей. Наявність їх у індивіда як носія мови є необхідною, але не достатньою передумовою становлення мовної особистості. Онтологічну підставу для її актуалізації утворює мовна спільнота, до якої входять такі соціальні константи, як культура, мова та комунікація. Перетин двох сфер буття – інтерсуб'єктивності і життєвого світу окремого Я – задає способи їх взаємодії як єдності процесів інтеграції і диференціації, єдності колективного та індивідуального [4, с. 85].

Другою умовою формування мовної особистості є включення носія мови в різні дискурсивні практики в межах процесу соціальної комунікації. У сучасній соціально-філософській думці поняття комунікації використовується досить широко і неоднозначно: як

процес спілкування людей; взаємодії між суб'єктами пізнання; спосіб обміну інформацією; повідомлення і поширення інформаційних одиниць. Значущим в аспекті нашого дослідження (в контексті проблематики комунікації) є розгляд праць, присвячених буттю людини в комунікації, а також осягненню й актуалізації світової соціально-філософської думки з питання комунікації. З огляду на це досить актуальними є підходи, запропоновані в дослідженнях Є. Бистрицького, А. Богомолова, Б. Губмана, Ю. Давидова, Т. Дрізе, Л. Дротянко, А. Зотова, М. Кагана, В. Малахова, В. Табачковського, Л. Мазур, О. Пономарьова, С. Шпатенка.

Різноманіття наявних концепцій філософського розуміння комунікації у постнекласичній науці зумовлює необхідність її подальшого системного розгляду та аналізу. Особливий інтерес у цьому плані являє екзистенційна філософія К. Ясперса, у центрі уваги якої перебуває екзистенція як певний рівень людського буття і пов'язана з нею екзистенційна форма комунікації.

На думку К. Ясперса, поєднання розуму та екзистенції є вищою формою комунікації, яка є центром світорозуміння, основним критерієм філософської істини, поняттям аксіології, гносеології і етики. Сфера пізнання людини є найцікавішою темою дослідження, в якій проблематично підбити остаточний підсумок і зрозуміти як людину взагалі, так і окрему людину [3, с. 53].

К. Ясперс показує і доводить об'єднувальну роль комунікації, стверджуючи, що екзистенційна комунікація є вищим типом спілкування. Людина є необ'єктивізованою в емпіричному сенсі істотою, тому до неї не можна застосовувати зовнішні розумові положення і досвід, з нею необхідно взаємодіяти як з екзистенцією, яка саме у спілкуванні роз-

кривається повністю. В результаті цього особливу увагу Ясперс приділяє проблематиці комунікації, яка проходить червоною ниткою через усю його філософську творчість.

Комунікація, з точки зору Ясперса, є початковим феноменом інеобхідною умовою людського існування. Вона виникає і здійснюється як спільність взаємного свідомого розуміння лише у відносно вільному просторі. Людське буття передбачає наявність можливості передавати необхідні інформаційні повідомлення через спілкування з людьми у вільному діалозі своєї екзистенції і безумовного сприйняття екзистенції співрозмовника. Як результат цього з'являється можливість чути і сприймати думки і почуття інших людей і відповідно бути почутим [5, с. 46].

Як самостійна філософська проблема тема комунікації з'явилася тільки у 80–90-х роках ХХ століття у німецькій філософській теорії. Дослідницькі пошуки у цьому питанні спираються на методологічні розробки видатних філософів Ю. Хабермаса та К.-О. Апеля. Їхня теорія ґрунтується на синтезі уваги до світу щоденної комунікації, особистісного світобачення індивіда загалом та потреби утвердження нетехнізованого розуму як значущої передумови подолання наступного посилення антропологічної кризи, зокрема, кризи міжособистісного буття. Надважливою виступає проблема інтерсуб'єктивності. С. Ішук зазначав: «Завдяки визнанню інтерсуб'єктивної сфери як визначальної у світі сучасної людини стає можливим здійснення результативних пошуків виходу з кризового стану, в якому опинилася людина, зорієнтована на класичні орієнтири індивідуальної свідомості». Аналіз комунікації в рамках цієї традиції в українській історико-філософській думці найбільш повно здійснено в розвідках А. Єрмоленка та Л. Ситниченко.

Література:

1. Богущ А.М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія. 2008. Одеса : ПНЦ АПН України. 272 с.
2. Губарь О.Г. Феномен мовної особистості в сучасному освітньому просторі: теоретичний аспект. *Актуальні питання корекційної освіти*. Вип. 6(1). 2015. С. 84–95.
3. Даниліна О.В., Єрмоленко С.І. Мовна особистість у контексті сучасної літератури : монографія. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні. 2013. 211 с.
4. Дика Н. Реалізація концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Вип. 2. 2015. С. 32–36.
5. Домніч С.П. Соціокультурна комунікація: філософсько- антропологічний аналіз мовленнєвих практик у міжкультурній взаємодії : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Харків, 2015. 20 с.